

Věda a správa vědění v dokumentu *Společenství a služba**

Eduard Krumpolc

Dokument Mezinárodní teologické komise *Společenství a služba* ze dne 23. 7. 2004 se zabývá tématem „Věda a správa vědění“ v první podkapitole třetí kapitoly nazvané „K Božímu obrazu: správci viditelného stvoření“. Tomuto tématu jsou věnovány články 62 až 70 uvedeného dokumentu.

Nejprve stručně zrekapitulujeme, co vlastně zmíněný dokument k uvedené problematice říká. Potom se pokusíme kriticky posoudit, nakolik to, co říká, je přijatelné jak v současné vědě a kultuře, tak i v současné katolické teologii, co případně v dokumentu chybí nebo co je vyjádřeno nedostatečně. Nakonec se pokusíme vyvodit z této části dokumentu praktické závěry.

1. HLAVNÍ TEZE DOKUMENTU K DANÉMU TÉMATU

Dokument *Společenství a služba* rozvíjí teologii Božího obrazu uskutečněného v člověku, přičemž postavení člověka ve vesmíru považuje za její druhé velké téma (viz čl. 57).¹ Věda a technologie má být podřízena Božímu záměru s celkem stvoření. Člověk má být správcem stvořeného světa a tato správa má být službou Bohu a jeho záměru se vším tvorstvem, a zároveň podílem na Boží vládě. Tato služba se uskutečňuje vědeckým poznáním světa, odpovědným zacházením s přírodou (životním prostředím a všemi živými tvory) a ochranou vlastní biologické integrity (viz čl. 61).

Dokument klade důraz na to, aby křesťané zohlednili moderní vědecké poznatky o světě v teologii stvoření. Na druhé straně postavení člověka ve stále se vyvíjejícím světě může být vnímáno ve své celistvosti jediné díky světlu víry, a to jako projev osobního působení trojjediného Boha ve prospěch jím stvořených lidských osob (srov. čl. 62).

V článku 63 dokument shrnuje některé důležité poznatky moderní vědy o vesmíru (*Big Bang* před 15 miliardami let, pokračující expanze a ochlazování kosmu, vznik galaxií, hvězd a planet, vznik Země asi před 4,5 miliardami let, vznik prvního živého organismu na Zemi před 3,5 až 4 miliardami let, genetickou spřízněnost všeho živé-

* Tento příspěvek byl přednesen na vědeckém semináři k dokumentu MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÉ KOMISE *Společenství a služba: Lidská osoba stvořená k Božímu obrazu*, pořádaném katedrou systematické teologie CMTF UP v Olomouci dne 19. října 2005 za finanční podpory ze státních prostředků prostřednictvím Grantové agentury České republiky, grantový projekt 401/05/2720, „Trinitologie a antropologie“. Dokument z it. *Comunione e servizio: La persona umana creata a immagine di Dio*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2004, přel. C. V. Pospíšil, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2005.

¹ Prvním velkým tématem teologie Božího obrazu je plodivé sjednocení muže a ženy jako odraz stvořitelského společenství trojiční lásky, které je rozebíráno v druhé kapitole dokumentu *Společenství a služba*.

ho na Zemi, z toho vyplývající potřebu nějaké evoluční teorie k vysvětlení rozvoje a rozrůznění forem života na Zemi, původ lidského rodu *homo sapiens* v Africe zhruba před 150 tisíci let, a tím i počátek evoluce společenského a kulturního typu).

Dokument cituje slova papeže Jana Pavla II. z *Poselství Papežské akademii věd o evoluci* z r. 1996, kterými papež uznává evoluční teorii za důsledek série objevů v různých vědeckých disciplínách, zároveň však odmítá materialistické, redukcionistické a spiritualistické evoluční teorie jako neslučitelné s katolickou vírou, zejména pokud jde o původ člověka, kde zdůrazňuje „ontologický skok“ směrem k lidství, který nemůže být vysvětlen čistě vědeckými termíny, neboť člověk je stvořen k Božímu obrazu (srov. čl. 64). Teorie o vzniku vesmíru a člověka probouzejí velký zájem teologie, neboť se dotýkají teologické nauky o stvoření vesmíru z ničeho a o stvoření člověka k Božímu obrazu (srov. tamtéž).

V dalším článku dokumentu se zdůrazňuje osobní povaha Stvořitele, který jedná svobodně a s určitým záměrem. Tím je vyloučen jakýkoli panteismus a emanacionismus z nauky o stvoření. Nauka o původu lidských bytostí je rozvinutím zjevené pravdy o vztahovém a personalistickém Bohu. Stvoření každé jednotlivé lidské duše Bohem je základem vztahu mezi Bohem a každou lidskou osobou od samého začátku její existence (srov. čl. 65).

Z toho také vyplývá, že „člověk je jediný tvor na zemi, kterého Bůh chtěl pro něho samého.“² Člověk tedy přijímá úkol odpovědného správce materiálního světa a stává se činitelem vývoje vesmíru. Úkolem teologů je začleňovat moderní vědecké poznatky do křesťanského pohledu na stvořený svět, a tím vykonávat správcovskou službu vědění (srov. čl. 66).

Článek 67 citovaného dokumentu upozorňuje na skutečnost, že teorie velkého třesku nevylučuje možnost určitého předchozího stadia hmoty, a proto představuje jen nepřímou oporu pro teologickou nauku o stvoření z ničeho, která může být jako taková poznána jen skrze víru.

Pokud jde o vývoja vhodné podmínky pro vznik života na zemi, katolická tradice tvrdí, že Bůh není jen univerzální příčinou existence, ale také příčinou druhotných stvořených příčin, přičemž zajišťuje, aby tyto příčiny mohly směřovat k jím chtěným cílům. Probíhající vědecká debata o stupni záměrnosti a projektovanosti vývoje může být oporou pro teologickou nauku o stvoření, o Boží prozřetelnosti a o Božím záměru s člověkem. Také lidské bytosti působí jako druhotné příčiny vývoje, které přispívají k proměně světa v novou podobu (srov. čl. 68).

V dalším článku dokumentu (čl. 69) se upozorňuje na nesprávné pojetí přírody a Boží příčinnosti některých neodarwinistických odborníků i jejich kritiků, kteří tvrdí, že pokud je evoluce náhodným procesem, v němž se uplatňuje přirozený výběr a nahodilé genetické variace, pak v něm není místo pro prozřetelnostní příčinnost Boží. Přitom stále větší počet vědců upozorňuje na jasné známky určitého záměru, který nelze vysvětlit čistě nahodilým procesem. Teologie sice nemůže rozhodnout spor o nahodilosti či záměrnosti vývojového procesu, upozorňuje však, že Boží prozřetelnost může dosahovat svých cílů i nahodilým způsobem.³ Neodarwinisté, kteří

² DRUHÝ Vatikánský koncil, *Gaudium et spes*, čl. 24.

³ Srov. Tomáš Akvinský, *Summa Theologiae*, I, q. 22, a. 4, ad 1.

popírají působení Boží prozřetelnosti v nahodilém procesu evoluce, jdou za hranice toho, co je vědecky prokazatelné. Podle katolické tradice takový proces, který by se vymykal Boží prozřetelnosti, není vůbec možný.⁴

Poslední článek dokumentu týkající se našeho tématu (čl. 70) brání katolickou teologií proti námitce, že katolická nauka o bezprostředním stvoření lidské duše Bohem je zaplněním mezery v našem vědění pomocí tzv. „Boha mezer“. Katolická teologie naproti tomu tvrdí, že vznik prvních lidí představuje jedinečnou událost, kterou Jan Pavel II. nazval „ontologickým skokem“, „přechodem k duchovnímu stupni bytí“, a která má být připisována přímému Božímu zásahu. Teologie totiž vidí stvoření lidské duše jako součást plánu trojjediného Boha, který chce sdílet společenství svého trojičního života s lidskými osobami stvořenými k Božímu obrazu.

2. KRITIKA UVEDENÝCH TEZÍ DOKUMENTU

Jestliže podrobíme uvedené teze dokumentu jisté kritice, neznamena to, že bychom s nimi chtěli zásadně polemizovat, nýbrž pouze to, že je chceme v jistých rysech doplnit či zpřesnit, případně poukázat na slabá místa argumentace uvedené v dokumentu.

K tvrzení čl. 62, že postavení lidských bytostí v dějinách vyvíjejícího se světa může být vnímáno ve své celistvosti jediné díky světlu víry, poznamenáváme, že na základě svědectví Písma (viz Mdr 13,2–5, Řím 1,19–20), církevních otců a spisovatelů (sv. Irenej, Origenes, Tertullian, sv. Augustin), a zvláště učení 1. vatikánského koncilu⁵ lze poznat toto postavení člověka vůči Bohu již ve světle přirozeného rozumu, ovšem skrze nadpřirozené Boží zjevení se stává toto poznání daleko jistějším a úplnějším.

Výčet poznatků moderní vědy, které se týkají počátku a vývoje vesmíru, vzniku života na Zemi, a zvláště vzniku člověka druhu *homo sapiens*, uvedený v čl. 63, které by se měly brát v úvahu v teologii stvoření, jistě není úplný, ale je spíše reprezentativní. Kromě toho některé z těchto poznatků jsou zde formulovány poněkud zjednodušeně a nepřesně, některé jsou ještě stále předmětem vědeckých diskusí. V každém případě je však v dokumentu patrná pozitivní snaha o integraci přírodovědeckých poznatků s poznatky teologickými.

Pojem „ontologického skoku“ od hominidů k prvnímu člověku (druhu *homo sapiens*), zavedený do teologie Janem Pavlem II. (viz čl. 64), v jistém smyslu předjímaný již papežem Piem XII., teologem Karlem Rahnerem a jinými teology, zdaleka není bez problémů, stejně jako tradiční katolická nauka o stvoření každé jednotlivé duše přímým tvůrčím úkonem Božím (viz čl. 65).⁶ Není totiž snadné si představit, jak mohlo dojít k onomu „ontologickému skoku“ v rámci celkového procesu evoluce a jak k němu dochází vlastně pokaždé, když vzniká nový lidský tvor stvořením jeho duše přímo Bohem, aniž bychom se přitom vyvarovali jistého dualismu, který uměle odděluje lidskou duši od těla, zatímco Písmo právě zdůrazňuje jejich jednotu.

⁴ Srov. *STh.* I, q. 22, a. 2.

⁵ Srov. PRVNÍ Vatikánský koncil, *Dei Filius*, čl. 20.

⁶ Podrobněji o tomto problému viz S. MURATORE, „Futuro del cosmo, futuro dell'uomo: il senso della ricerca,“ in *Futuro del cosmo, futuro dell'uomo*, ed. S. Muratore, Padova: Edizioni Messaggero, 1997, s. 46–52.

Úkol teologů začleňovat moderní vědecké poznatky do křesťanského pohledu na svět (viz čl. 66) je jistě důležitý, zároveň však i riskantní vzhledem ke skutečnosti, že vědecké poznatky o světě jsou stále ještě neúplné a podléhají často převratným změnám. Nazývat službu teologů „správcovstvím vědění“ (viz tamtéž) nám připadá poněkud nemístné, ba přímo nadnesené. Připomíná to středověk, kdy teologie byla považována za královnu věd, jíž všechny ostatní vědy sloužily. Po 2. vatikánském koncilu se uznává autonomie pozemských skutečností, a tedy i jednotlivých věd, a jejich vlastní kompetence v rámci jejich oboru. Snahy o integraci jednotlivých pohledů na celkovou skutečnost jsou možné jen v rámci vzájemného dialogu mezi jednotlivými obory poznání.

Článek 67 správně upozorňuje na skutečnost, že velký třesk nelze jednoduše ztotožnit s okamžikem stvoření veškeré hmoty z ničeho. Vědci hovoří o fluktuaci falešného vakua, které ovšem není nicotou, ale jistou formou existence vysoce koncentrované hmoty-energie před velkým třeskem. Jiné teorie hovoří o pulzujícím vesmíru, v němž následuje řada velkých třesků za sebou nebo i vedle sebe. Proto je třeba jisté opatrnosti při srovnávání vědeckých poznatků (a mnohdy spíše jen předpokládaných a ne zcela potvrzených dohadů) s teologickými tvrzeními vycházejícími ze zjevení Božího.

Zásadu opatrnosti při teologické interpretaci vědeckých poznatků je třeba uplatňovat zejména tam, kde vědecká diskuse empirických faktů zatím probíhá, jako je tomu např. v otázce záměrnosti a projektovanosti jistých charakteristik našeho vesmíru, které umožnily vývoj složitých biologických struktur, živých tvorů, a nakonec i člověka. Zdá se, že ve vesmíru platí něco jako „antropický princip“,⁷ totiž nasměrování celé evoluce vesmíru ke vzniku člověka, ale bylo by ukvapené považovat to za zřejmý důkaz Božího působení ve světě. Je však možné považovat tento pohled na vesmír za velmi blízký teologickému pohledu a za podnět pro další bádání, pro jeho ověření či zpřesnění.

V článku 69 se argumentuje proti čistě nahodilému, materialistickému pojetí evoluce neodarwinisty teologickými důvody, a to konkrétně citacemi z *Teologické sumy* Tomáše Akvinského. Je otázkou, nakolik tato argumentace může být přesvědčivá pro neodarwinisty, kteří neuznávají žádnou teologii, ani současnou, tím méně pak středověkou.

Článek 70 uvádí teologické důvody pro „ontologický skok“ při vzniku člověka a pro stvoření každé jednotlivé lidské duše Bohem. Tyto důvody přesvědčují věřící lidi a teology, sotva však přesvědčí materialistické vědce. Snad by nebylo od věci uvést také důvody psychologické a sociologické, které by mohly mít pro tyto vědce větší váhu než samotné důvody teologické.

⁷ Více o antropickém principu viz E. KRUMPOLC, „Antropický princip a jeho teologické důsledky,“ in *Věda a náboženství 2000: Od konfliktu k dialogu*, ed. F. Mikeš, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, s. 102–114.

3. PRAKTICKÉ ZÁVĚRY

Z uvedené části dokumentu *Společenství a služba*, kterou jsme zkoumali, můžeme vyvodit některé praktické závěry. Pokusíme se je aspoň vyjmenovat.

Je-li člověk uskutečněním Božího obrazu a správcem Božího stvoření, pak lidská věda a technologie musí stát ve službě Božího záměru se stvořením. Tento záměr je možno poznat vědeckým zkoumáním světa a uskutečňovat odpovědným zacházením s přírodou, ochranou živých tvorů, a zvláště člověka.

Moderní vědecké poznatky je třeba zohlednit v teologii stvoření, ovšem s přihlédnutím k jejich provizornímu charakteru. Pro teologické závěry je však rozhodující to, co je obsaženo v Božím zjevení a jeho tradici v církvi.

Celostní pohled na vesmír a postavení člověka v něm je možné získat jen prostřednictvím dialogu mezi různými obory poznání, zvláště pak mezi teologií a přírodními vědami. K takovému dialogu je třeba mimořádné pokory, trpělivosti, pozornosti a schopnosti rozlišit a posoudit platnost a důležitost jednotlivých poznatků a argumentů. Takový dialog je obtížný, ale je potřebný, a bude-li veden náležitým způsobem, lze očekávat, že přinese užitek všem, kdo se ho zúčastní anebo se aspoň obeznámí s jeho výsledky.

Science and Administration of Knowledge in the Document *Communion and Stewardship*

Keywords: Science; Administration of knowledge; Theology of creation; Theological anthropology; Cosmology; Evolution; International Theological Commission; *Communion and Stewardship*

Abstract: The first part of the third chapter of the document *Communion and Stewardship*, entitled "The Image of God: The Administrator of the Visible Creation," is briefly presented and critically analyzed. Science and technology as a form of knowledge and administration of the creation by man should be seen as service to God and to his plan for the whole of creation. Theories on the origin of the universe and of man attract the interest of theology as concerns the theological doctrine on creation of the universe from nothing and of man to the image of God. The creation of each human soul by God is a basis for the relationship between God and each human person from the very beginning of its existence. God is not only the universal cause of creation, but He is also the cause of secondary created causes including man, so that these causes achieve their effects due to the action of this First Cause. Theology cannot decide whether the process of evolution in nature is accidental or intentional, nevertheless it calls attention to the fact that divine providence could achieve its goals in any casual way. From the theological point of view, such a process of evolution that would be beyond divine providence is not possible at all. According to John Paul II, the origin of the first human beings represents in the process of evolution an „ontological jump“ that should be ascribed to the intervention of God. On the other hand, this view can hardly avoid a certain type of dualism dividing the human soul and body while the Holy Scripture underlines the unity of both.